

prikazi i recenzije

Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, izd. Školska knjiga, Zagreb 1997., str. I–XVII i 1–620.

Knjiga akademika Tomislava Raukara, objavljena u nizu 'Clio Croatica' pod naslovom *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje* izuzetan je događaj za našu historiografiju i vrijedan izdavački pothvat 'Školske knjige', ugledne izdavačke kuće iz Zagreba. Djelo predstavlja pozitivnu novinu u hrvatskoj povijesnoj znanosti i pridonosi svojevrsnom 'otvaranju' naše povijesne literature tokovima suvremene historiografije.

Za razliku od svih dosadašnjih sinteza hrvatske povijesti, u Raukarovo *Hrvatsko srednjovjekovlje* po prvi put sustavno su uključeni svi segmenti društvenog, gospodarskog, kulturnog, političkog i religioznog života hrvatskog etnikuma na prostoru nekadašnjih rimskih provincija Dalmacije i Panonije.

Sadržajno i koncepcijski »knjiga je izrasla iz autorova dugogodišnjeg nastavničkog djelovanja na Katedri za hrvatsku povijest, odnosno na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu« (str. XVII). Autor naglašava da »mnoga područja u društvenom razvoju hrvatskoga srednjovjekovlja, ocrtana u knjizi, bijahu godinama predmetom plodnih i poticajnih razmatranja s naraštajima slušatelja« (ibid.).

Profesor Raukar u obradi teksta uzima u obzir i rezultate drugih povijesnoj znanosti pomoćnih i srodnih disciplina, primjerice sociologije, geohistorije, kulturne antropologije i psihologije. Autor, što je novina u našoj historiografiji, ne govori o hrvatskoj nacionalnoj povijesti kao o nekom zatvorenom krugu, nego mnogo šire, u sklopu europskih i svjetskih zbivanja, uključujući događaje i ideje u kojima Hrvati sudjeluju kao akteri i idejni poticatelji integrativnih procesa na europskoj i svjetskoj pozornici zbivanja.

Raukarovo *Hrvatsko srednjovjekovlje*, knjiga izuzetno zanimljiva i fundirana na vrelima i kritički provjerenoj povijesnoj literaturi, čitatelja podsjeća ne samo na najvažnije događaje iz hrvatske srednjovjekovne prošlosti nego ga nastoji uvesti u povijesne procese izgradnje hrvatskog društva i države. Sadržavajući sve relevantne činjenice u razvoju hrvatskog društva i uspostavi diplomatskih, kulturnih i političkih odnosa s europskim državama i nacijama, neopterećeno polemikama i ideološkim imperativima, djelo akademika Raukara bit će dragocjen putokaz mladoj i nadolazećoj generaciji hrvatskih povjesnika.

Autor nas u *Uvodu* (str. 3–18) upoznaje s razlozima pisanja sinteze hrvatske srednjovjekovne povijesti, nastojeći familijarizirati čitatelja s novim pristupom utemeljenim na cjelovitom proučavanju hrvatske baštine, protumačiti mu novi rakurs povijesnog gledanja na zatvoreno–otvoreno društvo, sigurnost–ugroženost, statično–dinamično i sl. S puno poštovanja, ali i znanstvene akribije, pisac analizira hrvatske povjesnike XIX. i XX. stoljeća, koji su mu prethodili. Zalaže se za 'humanizaciju povijesnog' i 'rušenje izmišljenih bedema', ali i za 'suočavanje sa srednjovjekovljem i uvažavanje gledišta jednoga svijeta što bijaše ustrojstvom drugačije od (povjesnikova) doba'.

U prvom odsjeku, naslovljenom *Raznorodnosti i spajanja* hrvatskog državnog prostora (str. 19–129), detaljno, precizno, vrlo argumentirano i na temelju sigurnih i studiozno analiziranih izvora autor ponajprije tumači geopolitičke uzroke hrvatske raznorodnosti, zatim ulogu istočnojadranskog prostora u procesima spajanja primorskog i panonskog dijela Hrvatske, pomno prati postupno prerastanje Dalmatinske kneževine u moćno Hrvatsko Kraljevstvo pod vodstvom europski ugledne vladarske kuće Trpimirovića (IX.–XI. st.). U daljnjem izlaganju prof. Raukar 'in extenso' raspravlja o organizaciji hrvatske države, mudrosti vladara da spajanjem juga i sjevera izgrade snažnu državu, sposobnu odhrvati se ne malom broju 'pretendenata' na hrvatski etnički prostor, povezati Hrvatsku s gospodarski, kulturno i politički moćnijim susjedima. Pod naslovom *Stoljeća sazrijevanja* (str. 61–76) autor prati dolazak Kolomana na hrvatsko prijestolje, ulazak Hrvatske u personalnu uniju s Ugarskom, nastajanje moćne obitelji Šubića Bribirskih koji postaju novom integrativnom snagom Hrvatske i Hrvata. U poglavlju *Od zastoja do ugroženosti* (str. 83–94) prof. Raukar proučava razvoj Hrvatske od dolaska Anžuvinaca na hrvatsko-ugarsko prijestolje (1301.) do izbora na Cetinu (1527.) i podsjećanje Ferdinanda I. Habsburgovca na činjenicu da »još nijedan vladar nije silom zavladao Hrvatskom«. Zanimljiva je autorova zaključna rečenica u spomenutom poglavlju: »Odlaganje rasapa (Hrvatsko-ugarskoga) kraljevstva moglo bi se, možda, činiti tek nevažnim iverom u protjecanju vremena povijesti, ali u svakodnevici ljudi na ugroženim dijelovima Hrvatske to bijaše produživanje života i nade u opstanak na opustošenim ognjištima« (str. 95).

U drugom odsjeku (*Društvene i gospodarske razine*, str. 133–25) autor analizira etnokulturnu osnovicu i simbiozu Hrvata s civilizacijski i kulturno nadmoćnijim latinsko-romanskim elementom, prisutnim uz istočnu jadransku obalu, te raznorodnost područja koje će s vremenom iznjedriti jedinstveni hrvatski društveni prostor. Za hrvatsku su historiografiju, pa i šire, vrlo značajne autorove analize oblika društvenog okupljanja, razvoj gradova s komunalnom samoupravom, rađanje hrvatskog plemstva, organiziranje zajedništva u ruralnoj sredini. S mnogo pažnje i znanstvene znatiželje prof. Raukar prati ustroj Crkve u Hrvata: organiziranje pojedinih biskupija pod vodstvom metropolitanskog središta u Splitu, utemeljenje ninske biskupije pod patronatom akvilejskog patrijarhata, naslov 'hrvatskog biskupa' ili 'biskupa Hrvata', uspostavu zagrebačke biskupije, ulogu Crkve u kulturi, prosvjeti, znanosti i socijalnom životu Hrvata i sl. Vrlo su zanimljiva autorova zapažanja o pojavi i razvoju redovništva na hrvatskom tlu i ulozi laika u Crkvi u kontekstu mnogobrojnih bratovština, prije svega u primorskom pojasu. Poznat mu je hodočasnički zanos, koji na hrvatsku obalu dovodi rijeke 'palmiera', 'peregrina' i 'romeja', što s udivljenjem promatraju naše primorske gradove, posjećuju naše crkve i sklapaju prijateljske veze s našim ljudima, uživaju u obilju raznovrsne hrane, izvrsnom vinu, dive se ljepoti i ukusu u odijevanju hrvatskih žena.

Autor u svojim izlaganjima posebnu pozornost posvećuje marginalnim slojevima srednjovjekovnog hrvatskog društva, analizira status ugroženih i odbačenih, što je razvidno već iz njegovih podnaslova: žudnja dobrotvornosti, prigovor savjesti, koliki je broj marginaliziranih, preobrazba siromaštva, svijet oporuke, hospiciji i leprozariji, prijetnja isključivanja, krivovjerci između kazne i snošljivosti itd.

U trećem odsjeku (*Utjecaji, komunikacije, središta*, str. 255–393) hrvatski je prostor predstavljen kao značajan faktor spajanja i razdvajanja dvaju svjetova, istočnog i zapadnog, sa svojim aspiracijama i suprotstavljanjima. Autor s pravom naglašava da Veliki istočni ras-ko-l 1054. godine nije odmah presjekao sve veze jedinstva između Istoka i Zapada, Carigradske i Rimske Crkve, pa se i posljedice za hrvatski prostor ne osjećaju odmah nego koje stoljeće kasnije. Poglavlja posvećena pismenosti, stvaralaštvu oblika i duhovnosti (str. 291–346) imaju izuzetno značenje u oslikavanju duhovnih, intelektualnih i kulturnih realiteta hrvatskog srednjovjekovlja. 'Ars moriendi', 'ples mrtvacu', odnos 'grijeha i oprostena', opisani su takoreći teološkom preciznošću, uz česte navode iz *Pouka za čestit život po primjeru svetaca* 'oca hrvatske književnosti' Marka Marulića Splitsanina, jednog od najčitanijih duhovnih pisaca na prijelazu iz srednjega u novo, moderno doba kojemu i mi pripadamo.

Autor u svojim izlaganjima ne zaboravlja naglasiti doprinos Hrvata europskim integrativnim procesima, kako na crkvenom tako i na društvenom, intelektualnom i političkom planu. Među najizrazitije pobornike europskih integracija ubraja dubrovačkog dominikanca, profesora Pariškog sveučilišta i svestranog učenjaka Ivana Stojkovića († 1443.), uglednog crkvenog premeta i diplomata Andriju Jamometića († 1484.), Marka Marulića († 1524.) i plejade hrvatskih profesora i pisaca na renomiranim europskim sveučilištima.

Akademik Raukar nenadmašan je u opisivanju urbanih sredina, upravnoj strukturi naših komuna, pravnim i gospodarskim odnosima. Za svoje postavke nalazi uporište u povijesnoj građi i literaturi, koja mu je uvijek ažurna.

U četvrtom odsjeku knjige (*Doba sazrijevanja i doba zastoja*, str. 397–495) autor prikazuje društveno sazrijevanje i zastoj u razvoju hrvatskoga društva, pojave koje nisu samo hrvatskoga nego šireg mediteranskog i europskog značenja. Razlozi su različiti: vanjski razlog dolazi s Istoka, a uzrok mu je otomanska ekspanzija. Braneći »reliquiae reliquiarum olim incltyi Regni (Croatiae)« Hrvati preuzimaju ulogu predziđa kršćanskog Zapada te – prema riječima iz pisma Krste Frankopana Brinjskog papi Hadrijanu VI. (1523.) – postaju »antemurale christianitatis«. Kako u tom prijelomnom razdoblju hrvatske povijesti najveći teret podnosi ruralni dio stanovništva, otomanski je osvajač sustavno rušio naselja i terorom protjerivao seljake, a opustjela hrvatska područja naseljavao je stočarskim vlaškim, najčešće pravoslavnim, elementom iz istočnobalkanskih područja i tako uzrokovao bitne etničke promjene na štetu hrvatskog starosjedilačkog pučanstva.

Zaključni peti odsjek knjige (*Prema srednjovjekovlju*, str. 499–523) predstavlja retrospektivu hrvatskog društvenog, intelektualnog i kulturnog razvoja u kojemu pisac analizira pojavu zasebnosti i cjelovitosti, od prostora i društvenih zajednica do ljudi i njihove misaonosti, decidirano naglašujući da Hrvatsko Kraljevstvo predstavlja prostorni i politički okvir unutar kojega živi glavina hrvatskoga naroda, koji se u dalmatinskim gradovima i u Slavoniji, kao i onaj na istarskom poluotoku i u srednjovjekovnoj Bosni i Humu, »okuplja u jednorodni pojam (...) koji ujedinjuju zajedništvo jezika i pismenosti, pripadnost Zapadnoj crkvi, mediteranskoj kulturi i rimsko-kršćanskoj civilizaciji, srodnost običaja i svakodnevice, značajke duhovnosti, kulturnog i umjetničkog stvaralaštva«.

Djelo akademika Raukara odlikuje se vrlo kvalitetnim ilustracijama, u boji i u crno-bijeloj tehnici, brojnim kartama, iscrpnim popisom izvora i literature te kazalom imena i pojmova. Dio zasluga, ponajprije za izvrstan, gotovo bespogrešan tisak i ukusnu opremu knjige, nesumnjivo pripada kolektivu 'Školske knjige', kojemu izražavam svoje divljenje, a knjigu toplo preporučam poklonicima besmrtnog Clio i svim ljubiteljima dobre i zanimljive povijesne knjige.

Franjo ŠANJEK, Zagreb

Vladimir Grdinić, *Ilustrirana povijest hrvatskoga ljekarništva. Ljekarništvo na tlu Hrvatske: dokazi*, izd. Hrvatsko farmaceutsko društvo i Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1997., str. 1–521.

Knjiga pod gornjim naslovom neiscrpan je rudnik saznanja o svakodnevnom životu Hrvata tijekom trinaest stoljeća njihova opstanka na prostorima nekadašnje rimske Dalmacije, Ilirika i Panonije. Autor s puno znanstvene akribije prati recepciju antičkog ljekarničkog i medicinskog naslijeđa koje je utiralo put srednjovjekovnoj i modernoj medicinskoj znanosti u Hrvata.

Knjiga je podijeljena u trideset poglavlja s izvrsnim ilustracijama, u crnobijeloj tehnici i u koloru, s tumačem manje poznatih stručnih naziva (str. 479–493), popisom kratica (495) te neophodnim kazalom imena osoba, glavnih pojmova, bolesti i lijekova (497–512).

Stručnom čitatelju kao i svakom ljubitelju dobre knjige bit će zanimljivo pratiti razvojne etape farmaceutske znanosti u Hrvata, počevši od ljekovitog bilja koje unutar samostanskih zidina gaje benediktinci i cisterciti, preko prvih ljekarni koje organiziraju predstavnici prosjačkih i pustinjačkih redova, prije svega franjevci i pavlini, pa do ustroja hospicija s pripadnim farmaceutskim institucijama u samoupravnim komunama i slobodnim kraljevskim gradovima u XIV. i XV. stoljeću. Autor ističe da katedralne i samostanske knjižnice na hrvatskom etničkom i kulturnom prostoru posjeduju najpoznatija antikna i srednjovjekovna djela iz područja farmakologije i medicine, od Galiena do Avicene, preko Izidora Seviljskog i Alberta Velikog do najpoznatijih autora renesanse i humanizma.

Ilustrirana povijest hrvatskog ljekarništva otima zaboravu Hrvate koji su svoje osobno i nacionalno ime proslavili svojim djelima, počevši od Hermana Dalmatina (*De indagazione cordis*), Augustina Kažotića (na čiju je sugestiju Arnold iz Bamberga 1317. sastavio *De regimine sanitatis*), Grgura Budisaljčića (*Silva naturae*, po uzoru na Alberta Velikog), Frederika Grizogona, Pavla Skalića Zagrepčanina i drugih.

Grdinićeva knjiga ukazuje na najvažnije datume u razvoju farmakologije i medicine u Hrvata. Tako saznajemo da je ugledni bosanski ban Kulin 1189. godine sklopio s Dubrovčanima ugovor o prodaji lijekova, nadalje da se prva ljekarna u nas spominje 1271. godine u Trogiru, da od 1317. do danas u dubrovačkom franjevačkom samostanu kontinuirano djeluje ljekarna, itd.

Prvi poznati hrvatski učenjak, koji je sa svojih dvadesetak samostalnih djela, prijevoda i kompilacija znatno pridonio intelektualnom preporodu Zapada i razvoju znanosti u osvit velike sveučilišne epopee, bio je Istranin Herman Dalmatin (oko 1110. – posl. 1154.).